

УДК 343.21(477)

Г.З. ЯРЕМКО, Львівський державний університет внутрішніх справ

ВИКЛАДЕННЯ ЗАГАЛЬНИХ ЗАСАД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ З ВИКОРИСТАННЯМ БЛАНКЕТНИХ ВКАЗІВОК У СТАТТЯХ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Ключові слова: бланкетні диспозиції, зворотна сила, юридична помилка, правила кваліфікації

У статтях Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) частка бланкетних диспозицій становить приблизно 53 % (враховано лише ті бланкетні диспозиції, де бланкетна вказівка несе змістовне навантаження). При цьому має місце тенденція до зростання їх кількості, що детерміноване ускладненням, диференціацією правовідносин, які кримінальний закон забезпечує охороною. Зрозуміло, що застосування статей з такими диспозиціями викликає певні труднощі. Серед невирішених питань, зокрема, можливість зворотної сили в часі іншогалузевих джерел права, до яких відсилає бланкетна диспозиція в статті КК України; наслідки юридичної помилки щодо злочинів, передбачених такими диспозиціями; необхідність посилення в процесі кримінально-правової кваліфікації на відповідні структурні елементи джерел права, до яких відсилає бланкетна диспозиція в статті кримінального закону.

Вочевидь, що саме Загальна частина кримінального закону України, будучи ніби своєрідним математичним «спільним знаменником», що винесений за межі конкретних складів злочинів, передбачених Особливою частиною, одночасно складає з Особливою частиною єдину систему кримінально-правових норм, а тому й повинна визначати загальні засади кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок.

Доводиться констатувати, що хоча деякі аспекти проблеми бланкетних диспозицій в статтях Особливої частини КК України розглядали, зокрема, у своїх працях В.О. Гацелюк [1], В.К. Гришук [2, 3], Н.О. Гуторова [4], О.М. Костенко [5], проте власне вектори, що стосуються загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок, є лише у працях О.О. Дудорова [6–9], В.А. Мисливого [10, с.111], В.О. Навроцького [11, с.79–80; 12], М.І. Хавронюка [13, с.132–133].

Метою даної статті є визначення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок у статтях Загальної частини КК України. Її новизна полягає в аналізі та виділенні напрямів вдосконалення Загальної частини КК України в частині викладення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок та запропонованих відповідних змін до неї.

Отже, перший із таких напрямів пов'язаний з необхідністю відобразити в кримінальному законі, що об'єктом складів злочинів можуть виступати лише позитивні правовідносини (детальніше див. [14]). Незважаючи на цілковиту очевидність цієї позиції, низка диспозицій в статтях Особливої частини КК України містить самостійні вказівки на законність, правомірність тих чи інших охоронюваних відносин, що мимоволі наштовхує на думку, що в інших статтях передбачені склади злочинів, об'єктом яких можуть виступати і неправомірні правовідносини. З метою уникнення правозастосовних проблем, пов'язаних із таким різночитанням норм КК України, видається доцільним ч.1 ст.1 цього КК України викласти так: *«Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони правопорядку: прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам».*

Другий напрям вдосконалення Загальної частини КК України лежить у площині вирішення питання зворотної дії нормативних

приписів інших джерел права, до яких відсилають бланкетні диспозиції в статтях КК, якщо вони пом'якшують або скасовують кримінальну відповідальність. Щоправда, з приводу саме даного питання висловлена офіційна позиція Конституційного Суду України – Рішення від 19.04.2000 р. № 6-рп/2000 (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) [15]. Так, вказується, що зворотна дія в часі підзаконних нормативно-правових актів неможлива в окремих галузях права, зокрема в кримінальному праві. Що ж до власне бланкетних диспозицій, то зазначається, що зміни, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилення на які містить бланкетна диспозиція, не змінюють словесно-документну форму кримінального закону. Така диспозиція кримінально-правової норми залишається незмінною. Кримінальний закон і за наявності нового, конкретизованого іншими нормативно-правовими актами, змісту бланкетної диспозиції кримінально-правової норми не можна вважати новим – зміненим – і застосовувати до нього положення частини першої ст.58 Конституції України та частини другої ст.6 Кодексу (ч.1 ст.5 КК України 2001 року – Я.Г.).

Таким чином, Конституційний Суд України стоїть на позиції, що зворотну дію в часі мають лише закони, що скасовують або пом'якшують кримінальну відповідальність особи. Незважаючи на авторитет Конституційного Суду України як єдиного органу конституційної юрисдикції, доводиться констатувати, що таке розуміння зворотної дії в часі нормативно-правових актів, що застосовуються для конкретизації змісту бланкетних диспозицій, не до кінця обґрунтоване з таких підстав.

Перша підстава лежить в площині відсутності чіткого розмежування Конституційним Судом України філософських по своїй природі категорій форми і змісту. Так, не можна погодитися, що диспозиція кримінально-правової норми у разі змін, що вносяться до нормативно-правових актів інших галузей права, посилення на які містить бланкетна диспозиція, залишається незмінною. Власне, як вказує Конституційний Суд України, за-

лишається незмінною словесно-документна форма кримінального закону (абзац 8 п.3 мотивувальної частини Рішення), але не зміст (виділено нами – Я.Г.). Тобто незмінною є диспозиція в статті, але не диспозиція норми.

Друга підстава пов'язана із неузгодженістю Рішення Конституційного Суду України із ст.48 КК України, яка передбачає підставу звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки. Незрозумілою і навіть абсурдною з точки здорового глузду є ситуація, коли внаслідок зміни обстановки вчинене діяння чи сама особа можуть втратити суспільну небезпеку, що може бути підставою за певних умов для звільнення від кримінальної відповідальності, а у випадку абсолютного скасування певної зaborони іншогогалузевим нормативним приписом, до якого відсилає бланкетна диспозиція в статті КК України, діяння залишається суспільно небезпечним. Адже «в кожному випадку формулювання диспозиції тієї чи іншої статті як бланкетної законодавцем передбачається, що визнання чи невизнання діяння суспільно небезпечним має залежати від конкретних чинників – політичних, економічних, соціальних тощо, які можуть виникнути на певному етапі життєдіяльності суспільства» [13, с.132]. Слушно вказує Ю.А. Пономаренко, що «оскільки злочин можна визначити як діяння, що є суспільно небезпечним за змістом та кримінально-протиправним за формою, то в результаті декриміналізації воно може бути визнане законодавцем таким, що не є або кримінально-протиправним, або суспільно небезпечним, або і кримінально-протиправним і суспільно небезпечним» [16, с.10]. Власне, у випадку зміни приписів інших галузей права, які конкретизують ознаки складів злочинів в КК України, може йтися про втрату суспільної небезпеки вчиненого. Тобто, «декриміналізація у даному випадку відбувається без зміни форми кримінального закону» [17].

А тому, незважаючи на наявність офіційної позиції органу конституційної юрисдикції, доводиться констатувати, що нормативні приписи інших галузей права, до яких відсилає бланкетна диспозиція в статті КК Украї-

ни, повинні мати зворотну силу в часі, на що неодноразово зверталася увага науковців (О.О. Дудоров [6, с.231], В.А. Мисливий [10, с.111], М.І. Хавронюк [13, с.132–133]). У зв'язку з тим, що Рішення Конституційного Суду України є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскарженими, єдиним можливим способом виправлення такої нелогічної, суперечливої, і врешті, негуманної ситуації, яка склалася у зв'язку з названим рішенням Конституційного Суду України, є доповнення розділу IX «Звільнення від кримінальної відповідальності» Загальної частини КК України статтею 48-1 такого змісту: *«Прийняття, зміна, скасування законів та інших підзаконних нормативно-правових актів, до яких відсилають бланкетні диспозиції в статтях Особливої частини цього Кодексу, у зв'язку з чим пом'якшується або скасовується відповідальність особи, є підставою для пом'якшення відповідальності або звільнення особи від кримінальної відповідальності»*. Запропонована редакція ст.48-1 вказує на правові наслідки прийняття, зміни, скасування лише нормативно-правових актів, оскільки сфера застосування правових звичаїв доволі обмежена, крім того, вони є відносно стабільними, їх зміна в короткий проміжок часу – навряд чи можлива.

Аналогічно повинно бути врегульовано і питання звільнення від покарання у зв'язку із зміною положень нормативно-правових актів, які повинні застосовуватися для конкретизації змісту бланкетної диспозиції в статті Особливої частини КК України. А саме доцільно доповнити ст.74 КК України частиною 6 такого змісту: *«Особа підлягає звільненню від подальшого відбування покарання на підставах, передбачених ст.48-1 цього Кодексу»*.

Третім напрямом в частині викладення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок у статтях Загальної частини КК України є врегулювання питання юридичної помилки щодо злочинів, які передбачені статтями з бланкетними диспозиціями. Зокрема, це вирішення питання, чи є підставою для визнання відсутності вини і, як наслідок, звільнення від кримінальної відповідальності, незнання

правового припису, об'єктивованого в джерелі права, що не має сили закону, до якого відсилає бланкетна диспозиція. У попередній статті [18] нами обґрунтовувалося, що незнання приписів джерел права, що не мають сили закону, спеціальними суб'єктами злочину, для яких знання цих приписів передбачається як необхідний юридичний факт, не може бути підставою для визнання відсутності вини у вчиненому; однак їх незнання загальними суб'єктами злочину може бути підставою для визнання відсутності вини, і, як наслідок, звільнення від кримінальної відповідальності. Однак, що якщо особа через об'єктивні причини не могла ознайомитися з законом, то це виключає її вини, а слідом і кримінальну відповідальність.

А тому, видається, є всі підстави прислухатись до пропозиції О.О. Дудорова про доповнення КК України нормою приблизно такого змісту: *«Якщо особа сумлінно помилялася щодо протиправності вчиненого нею діяння, ознаки якого як злочину визначені цим Кодексом і нормативним актом, який не є законом про кримінальну відповідальність (бланкетна диспозиція статті чи частини статті Кодексу), вона через відсутність вини кримінальній відповідальності не підлягає. У разі, коли особа з урахуванням обставин справи могла усвідомлювати протиправність вчиненого діяння, а тому могла уникнути такої помилки, вчинене нею діяння вважається вчиненим через необережність»* [9, с.68].

Четвертим напрямом вдосконалення Загальної частини КК України в аспекті визначення загальних засад кримінальної відповідальності за діяння, передбачені статтями з бланкетними диспозиціями, повинно стати урегулювання питань, пов'язаних з правилами кваліфікації таких діянь, на що вказувалося раніше [19], а саме пропонувалося звернути увагу на пропозицію В.О. Навроцького доповнити Загальну частину КК України, зокрема, статтею такого змісту: *«При кримінально-правовій кваліфікації вказується стаття КК, якщо стаття поділена на частини чи пункти – то й відповідні частини чи пункти. В формулюванні звинувачення вказуються всі наявні ознаки злочину. При поси-*

ланні на нормативно-правові акти інших галузей права вказуються статті, пункти, параграфи, які передбачають допущене порушення, а в формулюванні звинувачення розкривається його суть» [12, с.24–25].

Узагальнюючи вищевказане, можна окреслити такі напрями вдосконалення Загальної частини КК України в частині викладення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок: 1) прямо визначити у Загальній частині обов'язковий правомірний характер охоронюваних кримінальним законом відносин; 2) врегулювати питання зворотної сили в часі нормативних приписів інших галузей права, до яких відсилає бланкетна диспозиція в статті КК України; 3) підтримати раніше висловлені у літературі пропозиції щодо введення статей, які б визначали відповідно правові наслідки юридичної помилки щодо злочинів, які передбачені статтями з бланкетними диспозиціями, та правила кримінально-правової кваліфікації діянь, передбачених статтями з бланкетними диспозиціями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) / В. О. Гацелюк. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.
2. Грищук В. К. Окремі проблеми ретроспективності кримінального закону / В. К. Грищук // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали III регіональної наук. конф. – Львів, 1997. – С. 222–228.
3. Грищук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції система, джерела та принципи українського кримінального права / В. К. Грищук // Вибрані наукові праці. – Львів : Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 748–795.
4. Гуророва Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія / Н. О. Гуророва. – Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 384 с.
5. Костенко О. М. Поняття «незаконні дії» в Кримінальному кодексі України (проблеми визначення, тлумачення, кваліфікації) / О. М. Костенко // Новий Кримінальний кодекс України: Питання застосування і вивчення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 25–26 жовтня 2001 р.) / редкол.: В. В. Сташис (голов. ред.) та ін. – К.–Х. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 193–196.
6. Дудоров О. О. Проблеми кримінально-правової охорони системи оподаткування України : дис. ... доктора юрид. наук : спец. 12.00.08 / Дудоров О. О. – Луганськ, 2007. – 528 с.
7. Дудоров О. О. Бланкетність у кримінальному праві: проблеми і перспективи / О. О. Дудоров // Вибрані праці з кримінального права / Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького. – Луганськ : Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 50–56.
8. Дудоров О. О. Про місце бланкетної диспозиції норми кримінально-правової заборони у конкретизації змісту складу злочину / О. О. Дудоров // Вісник Акад. адвокатури України. – 2009. – Число 1 (14). – С. 257–260.
9. Дудоров О. О. Про необхідність законодавчої регламентації юридичної помилки при вчиненні злочинів із змішаною протиправністю / О. О. Дудоров // Вибрані праці з кримінального права / Переднє слово д-ра юрид. наук проф. В. О. Навроцького. – Луганськ : Луганськ. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 61–71.
10. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад., МВС, 2004. – 380 с.
11. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В. О. Навроцький. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 704 с.
12. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. О. Навроцький. – Х., 2000. – 36 с.
13. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континен-

тальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

14. Яремко Г. З. Бланкетні диспозиції, що відносяться до ознак об'єкта злочину / Г. З. Яремко // Часопис Академії адвокатури України. – 2009. – № 4 (5) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Chaau/2009-4/09ygzooz.pdf>.

15. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення положень статті 58 Конституції України, статей 6, 81 Кримінального кодексу України (справа про зворотну дію кримінального закону в часі) : від 19.04.2000 р., № 6-рп/2000. Справа № 1-3/2000 // Офіційний вісник України. – 2000. – № 39. – С. 77.

16. Пономаренко Ю. А. Зворотна дія кримінального закону в часі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ю. А. Пономаренко. – Х., 2002 – 20 с.

17. Пономаренко Ю. А. Про зміст і форму кримінального закону (постановка проблеми) / Ю. А. Пономаренко // Актуальні проблеми формування правової держави в Україні (До 50-ї річниці Конвенції про захист прав людини і основних свобод) : тези доп. на наук. повідомлень всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2000. – С. 140–142.

18. Яремко Г. З. Бланкетний виклад ознак суб'єктивної сторони злочину / Г. З. Яремко // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 447–451 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10jgzccz.pdf>.

19. Яремко Г. З. Посилання на джерела права, до яких відсилають бланкетні диспозиції статей Особливої частини КК України, при здійсненні кримінально-правової кваліфікації / Г. З. Яремко // Проблеми правотворчості очима науковців: матеріали міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. (м. Тернопіль, 09.02.2010 р.). – Тернопіль, 2010. – Частина III. – С. 69–71.

Яремко Г. З. Викладення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок у статтях Загальної частини Кримінального кодексу України / Г. З. Яремко // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 473–477 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10jgzkku.pdf>

Проаналізовано та виділено напрями вдосконалення Загальної частини Кримінального кодексу України в частині викладення загальних засад кримінальної відповідальності з використанням бланкетних вказівок та запропоновано відповідні зміни до неї.

Яремко Г.З. Изложение общих принципов уголовной ответственности с использованием бланкетных указаний в статьях Общей части Уголовного кодекса Украины

Проанализированы и выделены направления совершенствования Общей части Уголовного кодекса Украины в части изложения общих принципов кримінальної відповідальності с использованием бланкетных указаний и предложены соответствующие изменения к ней.

Yaremko G.Z. Exposition of General Principles of Criminal Responsibility with the Use of the Blanket Pointing in the Articles for General Part of the Criminal Code of Ukraine

It is analyzed and selected directions of perfection of General part of the Criminal code of Ukraine in part of exposition of general principles of criminal responsibility with the use of the blanket pointing and offered the proper changes to it.